

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЗАБАРНИЙ МАКСИМ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.9:343.85(477)

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ
В МЕХАНІЗМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

**Реферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Ірпінь – 2025

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального права та процесу
Державного податкового університету

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік Національної академії правових наук України

Шакун Василь Іванович,

Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права і кримінології

доктор юридичних наук, доктор теології,
професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

Стрельцов Єгор Львович,

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції»

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Богатирьов Іван Григорович,

Пенітенціарна академія України,
професор кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права

Захист відбудеться «29» серпня 2025 року о 10⁰⁰ на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 27.855.03 в Державному податковому університеті за адресою:
08205, Київська область, Бучанський р-н, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного податкового
університету за адресою: 08205, Київська область, Бучанський р-н, м. Ірпінь,
вул. Університетська, 31

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ігор ГРИЦЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Починаючи з 90-х років минулого століття, Україна спостерігає значне зростання злочинності, яке супроводжується збільшенням розриву між розвитком кримінально протиправної діяльності та можливостями правоохоронної системи. Такий розрив пояснюється як об'єктивними суспільними змінами, так і недоліками в організації роботи правоохоронних органів. Унаслідок цього рівень латентної злочинності є надзвичайно високим і багато злочинців залишаються непокараними. Це свідчить про неспроможність існуючої правоохоронної системи ефективно протидіяти злочинності. Тому вивчення сучасного стану злочинності та її тенденцій є невід'ємною частиною процесу реформування правоохоронної системи в Україні, що дасть змогу більш ефективно протидіяти кримінально протиправним проявам. Відтак формування ефективної системи протидії злочинності в Україні є важливим завданням, що вимагає глибокого аналізу й використання достовірних даних про поточний стан злочинності та її тенденції.

Негативні процеси та тенденції, що відбуваються в Україні сьогодні, підкреслюють важливість постійного моніторингу криміногенної обстановки. Глибоке та детальне дослідження цього питання потрібне для своєчасного внесення коректив у стратегію й тактику протидії злочинності. Крім того, з огляду на високу криміналізацію суспільства варто розробити нову концепцію протидії злочинності. Вона повинна враховувати можливості держави та суспільства, а також попередні недоліки в організації роботи правоохоронних органів, особливо в період війни. Лише через вивчення й кримінологічний аналіз сучасних кількісних та якісних показників злочинності можна забезпечити ефективну стратегію протидії злочинності в Україні. Тому потреба в теоретико-правовому дослідженні кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності є надзвичайно важливою та своєчасною.

Потреба в дослідженні кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності підтверджується й статистичними даними. Так, 2020 року обліковано 262 339 (72,7 % серед усіх кримінальних правопорушень) злочинів та 98 283 (27,3 %) кримінальні проступки. У наступному році чисельність злочинів зменшилася до 220 736 (–15,9 %), кримінальних проступків, навпаки, трохи зросла й дорівнювала 100 707 (+2,5 %). Відповідно, змінилися і їхні частки серед усіх кримінальних правопорушень, які становили 68,7 % та 31,3 %. Упродовж воєнних років ситуація суттєво змінилася. В умовах реєстрації значної кількості воєнних кримінально караних діянь та інших посягань, пов'язаних з війною, кількість злочинів істотно збільшилася й становила 2022 року 289 093 (+31,0 %), а 2023 – 379 357 (+31,2 %). За такої динаміки цих абсолютних показників частка злочинів за два роки становила майже 80 % усіх кримінальних правопорушень, а частка

кримінальних проступків трохи більше – 20 %¹. Саме тому, відповідно до дослідження World Population Review, Україна посіла в рейтингу 57-е місце із 136 з показником 47,42 кримінальних правопорушення на 100 тисяч жителів².

Усі ці дані свідчать, з одного боку, про високу небезпеку кримінально протиправних діянь, а з іншого – про відсутність ефективних попереджувальних механізмів. Саме тому виникає потреба в комплексному науковому дослідженні кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності. Таке дослідження допоможе виявити потенційні виклики, які стоять перед правоохоронною системою України, та розробити ефективні напрями їхнього подолання, а також сприятиме розробці рекомендацій щодо створення та впровадження дієвої системи протидії злочинності в державі. Усе це дасть змогу спрямувати зусилля держави на найбільш критичні аспекти протидії злочинності, що забезпечить більш ефективне реагування на кримінально протиправні загрози та покращить безпеку в суспільстві.

Концептуальні ідеї щодо розроблення системи кримінологічного впливу на злочинність та її окремі сегменти послідовно формувалися в межах української кримінологічної школи. Значний внесок у розвиток теоретичних і прикладних підходів до проблеми протидії злочинності з урахуванням особливостей її соціального детермінування здійснили провідні вітчизняні науковці, серед яких: А. А. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, І. Г. Богатирьов, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Гумін, Г. В. Дідківська, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, Г. П. Жаровська, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, О. Г. Колб, М. Г. Колодяжний, Т. В. Корнякова, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, В. М. Куц, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Н. К. Макаренко, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, Т. І. Пономарьова, Є. Л. Стрельцов, Д. М. Тичина, В. В. Топчій, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. І. Шакун, Н. С. Юзікова, В. М. Юрчишин, О. М. Ярмиш та інші. Наукові ідеї вчених сформували інтелектуальне підґрунтя для сучасного розуміння механізму протидії злочинності як багаторівневої системи, що має враховувати соціально-психологічні, правові, економічні, культурні та інституційні чинники, а також потребує розроблення адресних заходів впливу на специфічні криміногенні середовища.

Водночас вищезазначені науковці зробили вагомий внесок у розвиток правової доктрини, зокрема й щодо застосування кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності. Їхні праці заклали основи для розробки нових пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності застосування кримінологічного аналізу та формування наукових концепцій з цього питання. Водночас проведені дослідження

¹ Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора України. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

² World Population Review / Офіційний вебсайт. URL : <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>

стосувалися загалом лише окремих доктринальних і прикладних питань застосування кримінологічного аналізу в системі протидії злочинності. Сьогодні залишаються недостатньо дослідженими й такими, що не знайшли достатнього правового врегулювання, питання щодо поняття й сутності, системи та структури кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності, особливостей реалізації такого під час взаємодії суб'єктів протидії злочинності, способів імплементації позитивних зарубіжних практик у вітчизняну практику тощо.

Зазначені обставини й зумовили обрання теми дисертації, визначили об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р); Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430-р.); Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 року № 1360), а також позицій Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Державного податкового університету від 29 лютого 2024 року (протокол № 10).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної наукової проблеми щодо формування теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- охарактеризувати генезис наукової розробки проблем протидії злочинності в Україні;
- узагальнити методологію дослідження проблем протидії злочинності;
- висвітлити доктринальні підходи до поняття та сутності механізму протидії злочинності;

- сформулювати концептуальні підходи до поняття та сутності кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- виокремити структуру кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- охарактеризувати систему кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- окреслити особливості правових заходів реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- здійснити характеристику організаційних заходів реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- виокремити проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- проаналізувати питання контролю за реалізацією кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- охарактеризувати законодавство зарубіжних країн як джерело забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності;
- розкрити особливості реалізації кримінологічного аналізу під час взаємодії суб'єктів протидії злочинності;
- виокремити способи імплементації позитивних зарубіжних практик кримінологічного аналізу у вітчизняну практику протидії злочинності.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері розробки та здійснення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань використовувались загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування, узагальнення, моделювання, аналогія тощо) та спеціальні методи, зокрема: *діалектичний* – для дослідження кримінологічного аналізу в єдності змісту та юридичної форми забезпечення, розгляду проблем формування й реалізації кримінологічної політики в цій сфері (розділи 1–4); *системно-структурний* – для аналізування зарубіжного досвіду кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності як складової національної безпеки та протидії кримінальним правопорушенням як цілісної теоретико-прикладної проблеми в межах усієї роботи (розділи 1–3); *історико-юридичний* – для розкриття генезису ключових етапів становлення й розвитку вищевказаних правових інститутів, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й відповідної правозастосовної практики (розділ 1); *формально-логічний* – для надання характеристики кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності (розділ 2), а на цій основі – розкриття структури й змісту формування та реалізації державної кримінологічної політики України (розділ 3) й заходів протидії на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях (підрозділи 4.1, 4.2);

компаративістський – для виявлення особливостей доктринального розуміння специфіки кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності (підрозділ 1.3, розділи 1–2); *моделювання* – під час розроблення концептуальних підходів до поняття й сутності кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності (підрозділ 2.1), формулювання висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо вдосконалення законодавства, кримінологічного аналізу та практики його застосування (розділи 1–4); *соціологічний* (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності кримінологічних заходів (розділи 1–3); *статистичний* – для аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені дані проведеного соціологічного опитування 79 прокурорів, 101 слідчого, 63 оперативних працівників та 54 адвокатів у м. Київ, Київській, Житомирській, Хмельницькій, Рівненській, Одеській, Вінницькій, Чернігівській областях упродовж 2017–2023 рр., офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, аналітичні матеріали Верховного Суду, Європейського суду з прав людини, матеріали нормативно-правового, науково-публіцистичного й аналітичного характеру щодо інформаційно-аналітичної діяльності правоохоронних органів під час здійснення кримінологічного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому реалізовано доктринальний підхід до формування теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні з визначенням напрямів розв'язання ряду фундаментальних і прикладних проблем. Найсуттєвішими вважаються такі положення:

вперше:

– дано авторське визначення поняття «кримінологічний аналіз злочинності», під яким запропоновано розуміти діяльність уповноважених державних органів, громадських інституцій щодо пошуку, збирання, перевірки, оцінювання й обробки кількісних та якісних показників злочинності за певний період часу на певній території, встановлення детермінант, характеристик особи злочинця та жертви злочинного посягання й вироблення на цій основі, ефективного комплексу економічних, соціальних, ідейно-виховних, організаційно-управлінських, правових заходів протидії злочинності;

– виокремлено структурно-функціональні складові кримінологічного аналізу як багатофункціонального інструменту в системі протидії злочинності, що охоплює: збирання, перевірку, оброблення, інтерпретацію та систематизацію інформації про стан, структуру, динаміку та географію злочинності; вивчення детермінант

злочинної поведінки, а також чинників, які впливають на її прояви в конкретному середовищі; встановлення взаємозв'язків між кримінологічними індикаторами та іншими соціально значущими даними (соціально-економічними, демографічними, правовими тощо); побудову аналітичних моделей і прогнозів з метою виявлення ризиків і запобігання окремим видам кримінальних правопорушень; інформаційно-аналітичну діяльність, що має праксеологічне значення, спрямовану на забезпечення кримінологічної політики, ефективності ухвалення управлінських рішень, розробку стратегій протидії;

- розроблено наукову концепцію забезпечення кримінологічного аналізу в Україні, яка базується на сучасних підходах до вивчення злочинності та її протидії, охоплює індикативну, інформаційну, оцінювальну, прогностичну та стратегічну підсистеми, визначає алгоритм їхнього практичного застосування, а також інтеграцію з міжнародними стандартами тощо;

- сформульоване доктринальне бачення «інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу», під якими запропоновано розуміти реалізацію державної політики у сфері протидії злочинності, що орієнтована на задоволення інформаційних потреб конкретного правоохоронного органу;

- запропоновано ухвалити державну програму для дослідження особи злочинця, зокрема процесів її криміналізації, яка може значно поліпшити ситуацію в цій сфері, а саме більш ефективно використовувати цифрові технології для збору й обробки інформації, що підвищило б точність і якість кримінологічних досліджень;

удосконалено:

- кримінологічне розуміння «механізму протидії злочинності», під яким запропоновано розуміти інтегровану цілісну сукупність відповідних і достатніх кримінологічних елементів, завдяки яким суб'єкти формують раціональну систему впливу на детермінанти злочинності, забезпечують ефективне здійснення кримінологічного процесу, досягаючи ефективного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності;

- систематизацію правових, організаційних та інформаційно-аналітичних заходів реалізації кримінологічного аналізу, що дає змогу забезпечити системність і керованість дій суб'єктів протидії злочинності в умовах воєнних і трансформаційних змін;

- наукову позицію, що одним із резервів для підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності може бути створення спеціалізованої інформаційної бази даних, яка буде орієнтована на вирішення різноманітних завдань у сфері протидії злочинності;

- напрями реалізації кримінологічного аналізу, зокрема доведено потребу у використанні багатопланової статистики, яка забезпечує всебічне розуміння злочинності, що є важливим для ефективного реагування й розробки політик протидії злочинності на основі зарубіжного досвіду;

– теоретичну позицію щодо системи суб'єктів кримінологічного аналізу, яка є багаторівневою: це різні групи або інститути, що беруть участь у процесі розслідування злочинності, її профілактики й виявлення;

дістало подальший розвиток:

– нормативно-правовий підхід щодо потреби в легітимізації поняття «кримінологічний аналіз» у національному правовому полі, зокрема через внесення відповідних положень до оперативного-розшукового й кримінального процесуального законодавства, що дасть змогу: закріпити кримінологічний аналіз як окрему й повноцінну форму аналітичного супроводу діяльності правоохоронних органів; формалізувати вимоги до змісту, структури, методів і результатів такого аналізу; створити єдину систему аналітичного забезпечення в діяльності суб'єктів протидії злочинності; підвищити ефективність ухвалення стратегічних і тактичних рішень у сфері протидії злочинності на основі об'єктивних кримінологічних даних і прогнозів;

– системний підхід до практичної реалізації побудови кримінологічного аналізу: обґрунтування потреби в проведенні кримінологічного аналізу злочинності, виявлення та дослідження відповідної кримінологічної проблеми; постановка науково-дослідного завдання з урахуванням виявленої проблеми; формування обґрунтованих гіпотез; планування процедури аналізу, складання плану та проведення попередніх розрахункових процедур; збір, обробка, узагальнення й оцінювання кримінологічної інформації; формулювання висновків і рекомендацій;

– інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічного аналізу за напрямками: підвищення матеріально-технічного забезпечення та наукового супроводження; залучення досвідчених фахівців у сфері інформаційних технологій; забезпечення належного рівня безпеки інформаційних баз даних; актуалізація нормативно-правової бази за допомогою внесення змін і доповнень тощо;

– концептуальне бачення запровадження контролю за реалізацією кримінологічного аналізу як ключового елементу забезпечення результативності системи протидії злочинності на основі створення незалежного моніторингового механізму, здатного здійснювати системне оцінювання повноти, обґрунтованості, достовірності та результативності аналітичної діяльності в межах органів кримінальної юстиції у формі спеціалізованого аналітико-наглядового підрозділу з міжвідомчим статусом, що функціонуватиме на засадах наукової автономності, прозорості, нормативної визначеності критеріїв оцінювання, а також процедурного контролю за реалізацією рекомендацій, сформованих за результатами кримінологічного аналізу;

– рекомендації ефективного застосування SOCTA в Україні: 1) внести відповідні корективи до SOCTA, щоб врахувати специфіку криміногенної ситуації в Україні; 2) створити ефективні системи збору й аналізу інформації для підтримки SOCTA; 3) провести тренінги для правоохоронців, щоб забезпечити ефективне використання індикаторів SOCTA.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень проблем теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 р.);

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного законодавства України щодо здійснення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні (довідка Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 16 травня 2024 р.);

– *практичній діяльності* – як рекомендації під час практичної діяльності органів досудового розслідування, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації;

– *освітньому процесі* – для проведення різних форм занять зі здобувачами вищої освіти денної та заочної форм навчання за такими навчальними дисциплінами: «Кримінологія», «Кримінологічні засади протидії злочинності», «Методика і тактика захисту особи у кримінальному процесі» (акти впровадження Державного податкового університету від 18 травня 2024 р. та Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні», опублікованій спільно з Д. Л. Вітюк, автором особисто визначено етапи становлення кримінологічного аналізу злочинності.

У науковій статті «Щодо соціально-правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності», опублікованій спільно з Д. Л. Вітюк, автором особисто проаналізовано понятійний апарат щодо кримінологічного аналізу злочинності.

У науковій статті «Application of the method of SWOT-analysis as a means of strategic planning during the investigation of criminal cases in the field of economics in borders», опублікованій спільно з В. Топчієм, Н. Лугіною, автором особисто сформовано наукове обґрунтування доцільності використання методу SWOT-аналізу в діяльності правоохоронних органів.

У науковій статті «Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes», опублікованій спільно з В. Топчієм, Н. Лугіною, А. Шевченком та В. Ємельяновим, здобувачем особисто визначено потребу в застосуванні методу статистичного аналізу в механізмі протидії організованих злочинності.

У науковій статті «Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior», опублікованій спільно з В. Топчієм, Т. Корняковою, О. Топчій,

В. Топчієм, автором особисто дано поняття кримінологічного аналізу детермінантів злочинності.

У науковій статті «Use of Selected Types of Crime Analysis in Modern Criminological Science: Experience of Ukraine and the World», опублікованій спільно з В. Топчієм, Н. Карпенко, І. Грицюком, О. Топчій, автором особисто проаналізовано наукові праці щодо поняття кримінального аналізу.

У науковій статті «Historical Analysis and Legal Features of Corruption Prevention in Ukraine», опублікованій спільно з Д. Вітюк, автором виокремлено етапи становлення механізмів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з корупцією в Україні.

Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету. Результати дослідження були оприлюднені на 15 науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 15–16 грудня 2017 р.), «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії» (м. Переяслав-Хмельницький, 30–31 грудня 2017 р.), «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування» (м. Ірпінь, 1 березня 2018 р.), «Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства» (м. Ірпінь, 12 грудня 2018 р.), «Економічні перспективи підприємництва в країні» (м. Ірпінь, 10–11 жовтня 2019 р.), «ІІІ Всеукраїнські правові наукові читання пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник» (м. Ірпінь, 17 жовтня 2019 р.), «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» (м. Ірпінь, 25 березня 2020 р.), «Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи» (м. Одеса, 29 травня 2020 р.), «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки» (м. Ірпінь, 3 грудня 2020 р.), «Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні» (м. Ірпінь, 5 березня 2021 р.), «Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки» (м. Ірпінь, 7 квітня 2021 р.), «Актуальні проблеми національної правової реформи» (м. Київ, 21 травня 2021 р.), «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права», (м. Одеса, 25 лютого 2022 р.), «Фінанси, економіка, право VS війна» (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.), «Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє» (м. Ірпінь, 25 травня 2022 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 38 наукових публікаціях, серед яких 14 статей, опублікованих у наукових фахових виданнях

України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 4 публікації – в наукових виданнях Web of Science та Scopus, 3 публікації – у міжнародних наукових виданнях, 15 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, та 2 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура дисертації. Робота складається із переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять тринадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 413 сторінок, з них основний текст – 359 сторінок, список використаних джерел – 37 сторінок (346 найменувань) та 6 додатків на 17 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, розкриваються стан її наукової розробленості та науково-теоретична основа, зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання та методи дослідження; висвітлюються наукова новизна, практичне значення отриманих результатів і форми їхньої апробації, зазначено структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні засади проблем механізму протидії злочинності» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Генезис наукової розробки проблем протидії злочинності в Україні»* розглянуто науково-теоретичне підґрунтя протидії злочинності в різні періоди становлення української державності. Встановлено, що якісно новий етап розвитку кримінологічної думки розпочався в XVIII–XIX століттях, що було обумовлено становленням національних держав сучасного типу, інституціоналізацією органів кримінальної юстиції, формуванням системи кримінального судочинства, впровадженням централізованого обліку вчинених злочинів і судових рішень. У цей період виникли передумови для систематичного збору й аналізу емпіричних даних щодо злочинності, що дало поштовх до розвитку кримінальної статистики як самостійного напрямку. Саме завдяки роботам перших класиків кримінології – А. Кетле, Е. Феррі, Ч. Ломброзо, Р. Гарофало, – аналітичні дослідження злочинної поведінки отримали теоретичне підґрунтя та кількісне наповнення; вперше сформульовано ряд положень, що заклали основу наукового розуміння злочинності як соціального явища: масовість і стабільність проявів злочинності; системність структури злочинності; глобальний і регіональний характер злочинності. Результатом накопичення статистичних даних, їхньої обробки та теоретичного осмислення стало формування поняття *злочинності* як сукупності злочинів, що вчиняються на певній території впродовж визначеного проміжку часу. Така сукупність розглядається не як хаотичне нагромадження окремих фактів злочинної поведінки, а як цілісне соціальне явище, що піддається аналізу в

просторово-часовому вимірі, має динаміку, структуру, інтенсивність, латентність та інші характеристики. Саме такий підхід заклав основи для подальшої систематизації знань у сфері протидії злочинності, що згодом стало однією із ключових складових розвитку національної кримінології в Україні. Надалі аналітична кримінологія перетворилася на інструмент виявлення причин, умов і механізмів злочинної поведінки, а також розробки обґрунтованих заходів її запобігання, що має особливе значення в умовах глибоких суспільно-політичних трансформацій.

Проведений аналіз етапів розвитку наукової думки вказує на потребу у виокремленні окремих періодів за часів незалежності: формативного (1991–2001) – становлення національної кримінології; ревізійного (2002–2013) – інституціоналізація кримінології як науки, поява перших системних досліджень; реформаторського (2014–2022) – реакція науки на зміни в суспільстві та політичній структурі держави; безпекового (2022 і дотепер) – посилення фокусу на військовій, кібер-, економічній і транскордонній злочинності.

Встановлено, що вітчизняні дослідники накопичили значний досвід у використанні кримінологічного аналізу для вивчення злочинності та поведінки злочинців. На державному рівні була розроблена система збору статистичних даних про кримінальні протиправні діяння та осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. До того ж вітчизняна кримінологічна наука за період незалежності продемонструвала суттєвий прогрес у вивченні окремих видів злочинності (корупційної, економічної, організованої, насильницької та ін.), детермінаційного комплексу та розробки моделей протидії (зокрема, вагомий внесок зробили такі науковці, як О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, В. П. Ємельянов, О. Г. Колб, О. М. Костенко, Т. В. Корнякова, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, Ю. В. Нікітін, Є. Л. Стрельцов, В. В. Топчій, В. О. Туляков, В. І. Шакур та ін.). Однак суттєвим недоліком таких наукових кримінологічних досліджень залишалася їхня роз'єднаність, відсутність єдиної національної концепції боротьби зі злочинністю, недостатній рівень адаптації до міжнародних стандартів. Лише з 2014 року спостерігається активізація досліджень, спрямованих на переосмислення механізмів протидії злочинності в умовах гібридної війни, реформування правоохоронної системи, підвищення ролі запобіжних і реабілітаційних заходів (А. А. Бабенко, М. Г. Колодязний, Є. С. Назимко, Ю. В. Орлов, Т. І. Пономарьова, Д. М. Тичина, Н. С. Юзікова та ін.).

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження проблем протидії злочинності»* аргументовано підхід, згідно з яким методологія кримінологічного аналізу становить собою цілісну сукупність методів, прийомів і наукових засобів пізнання, різних за характером, рівнем узагальнення та галузевим походженням. Зазначено, що така методологія є динамічною конструкцією, яка інтегрує як загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, системний, структурно-функціональний та ін.),

так і спеціально-наукові (історико-правовий, компаративістський, моделювання, логіко-юридичний, контент-аналізу, соціологічні та ін.) методи дослідження.

Наголошено, що методологія окремого кримінологічного дослідження має базуватися на загальних принципах і підходах наукового пізнання, а також на специфічних методах і прийомах, властивих кримінологічній науці. Відтак основними аспектами формування методології проблем протидії злочинності є загальні методологічні принципи, до яких належать об'єктивність, наукова обґрунтованість, системність, історизм, міждисциплінарність.

Звернута увага на систему загальнонаукових і спеціально-наукових методів, виокремлено особливості, потенціал і проблематику практичного застосування таких методів, як діалектичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, формально-юридичний, соціологічні методи (опитування, інтерв'ювання, спостереження), а також кібернетичні, математичні методи, методи прогнозування та моделювання. Установлено органічну залежність між пошуковими можливостями застосованих методів, їхньою результативністю та кількісно-якісними характеристиками сформованої методології з урахуванням складності об'єкта пізнання. Акцентовано, що вибір конкретного методу визначається не лише метою й завданнями дослідження, але й особливостями досліджуваного об'єкта, його внутрішньою структурою, динамікою, рівнем латентності та соціальною значущістю. Підкреслено, що впровадження новітніх методів у практику кримінологічних досліджень є природним, обґрунтованим та плідним напрямом розвитку методологічної бази науки, що свідчить про її адаптивність до змін соціально-правової реальності та відповідність сучасному рівню загальнонаукових досягнень. Така еволюція методології не лише розширює аналітичний потенціал кримінології, а й підвищує ефективність реалізації її прикладних функцій у механізмі протидії злочинності.

Сформульовано напрями вдосконалення методологічного інструментарію протидії злочинності в умовах розвитку цифрового суспільства: 1) підвищення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням в умовах цифровізації: розробка нових методів і стратегій з урахуванням цифрових змін; вивчення впливу цифрових технологій на патерни злочинності та розробка відповідних заходів; 2) формування й використання баз даних кримінологічної інформації: створення та підтримка актуальних баз даних для збору, зберігання й обробки кримінологічної інформації; аналіз цих даних за допомогою цифрових технологій для прогнозування тенденцій злочинності та виявлення нових криміногенних чинників; 3) аналіз кримінологічної інформації на основі цифрових технологій: використання аналітичних інструментів для обробки значних обсягів даних з метою виявлення закономірностей і трендів; застосування методів машинного навчання та штучного інтелекту для вдосконалення прогнозування злочинності; 4) забезпечення прав громадян у цифровому суспільстві: розробка та впровадження стандартів і норм для захисту особистих даних і забезпечення конфіденційності в цифровому середовищі;

вивчення впливу нових технологій на права та свободи громадян, а також розробка механізмів їхнього захисту; 5) залучення громадськості до запобігання злочинності в умовах розвитку мережі «Інтернет»: розробка стратегій для інтеграції громадськості в процес запобігання злочинності через цифрові платформи; вивчення ефективних способів комунікації та співпраці з громадськістю для підвищення рівня безпеки в цифровому середовищі.

У підрозділі 1.3 «Доктринальні підходи до поняття та сутності механізму протидії злочинності», підтримуючи провідних вчених-кримінологів (О. М. Бандурка, В. В. Голіна, О. М. Литвинов), протидія злочинності розглядається як особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, що становить собою цілеспрямовану, багатоаспектну діяльність уповноважених суб'єктів – державних органів, недержавних установ, громадських формувань, а також окремих громадян, які діють у межах правового поля.

Встановлено, що у науковій літературі відсутній єдиний усталений підхід до розуміння змісту механізму протидії злочинності, що зумовлено його міждисциплінарною природою, багаторівневою структурою та варіативністю суб'єктно-функціонального наповнення. Вивчення доктринальних підходів свідчить про те, що поняття «механізм протидії злочинності» сформувалося на стику кримінології, кримінального права, адміністративного права, теорії управління та соціології.

У загальному вигляді механізм протидії злочинності є комплексним організаційно-правовим явищем, що реалізується у формі системи взаємопов'язаних та різнорідних за характером заходів (правових, організаційних, аналітичних, виховних, профілактичних, силових), спрямованих на: виявлення та нейтралізацію причин і умов злочинності; зниження інтенсивності процесів її соціальної детермінації на макро-, мезо- і мікрорівнях; формування й реалізацію ефективних стратегій впливу на злочинність з метою обмеження її поширення до контрольованого, соціально безпечного рівня. Отже, протидія злочинності виступає не лише реактивною (репресивною), але й превентивною та прогностичною діяльністю, що забезпечує цілісність, безперервність і адаптивність кримінальної політики в умовах динамічних змін соціального середовища та загроз національній безпеці. Такий механізм потрібно розглядати як узгоджену систему державних і недержавних інституцій, які взаємодіють у межах чинного законодавства з метою зниження рівня злочинності. Ключовою ознакою є центральна роль державної кримінальної політики та правових засобів регулювання (інституційна складова); послідовність взаємопов'язаних управлінських дій, які реалізуються за допомогою превентивних, оперативних, слідчих, процесуальних і пенітенціарних заходів (функціонально-управлінська); система цілеспрямованого впливу на криміногенне середовище, що поєднує правові норми, кримінологічну аналітику, соціальну профілактику, ресоціалізацію та управління ризиками злочинної поведінки (кримінологічна); керована система на основі знання про злочинність з акцентом

ролі інформаційного забезпечення, кримінологічного аналізу, цифрових технологій і Big Data у формуванні та реалізації кримінологічної політики.

Зіставлення зазначених підходів дає змогу виділити спільні структуроутворювальні елементи механізму протидії злочинності: мета (запобігання, припинення, розкриття, покарання, ресоціалізація); суб'єкти (органи публічної влади, громадські інституції, міжнародні партнери); засоби й форми (нормативно-правові, організаційно-управлінські, аналітичні, освітні); методи впливу (правові санкції, профілактика, переконання, обмеження, моніторинг); інструментарій (кримінологічний аналіз, інформаційні системи, статистика, прогнози, моделі ризику).

Констатовано, що механізм протидії злочинності виступає комплексним динамічним утворенням і функціонує в межах правової держави, підпорядковується принципам верховенства права, прав людини та інституційної відповідальності, а ефективність значною мірою залежить від рівня розвитку кримінологічної науки, узгодженості суб'єктів реалізації, а також впровадження сучасних технологій аналітики та моніторингу. Відтак механізм протидії злочинності є специфічним різновидом загального механізму управління, що має свої особливості, та не є просто складовою частиною загальної системи, а, ймовірно, самостійним і специфічним утворенням з власними функціями та процесами.

Розділ 2 «Кримінологічний аналіз у механізмі протидії злочинності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Концептуальні підходи до поняття та сутності кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності»* зазначено, що, незважаючи на активізацію наукових досліджень у сфері протидії злочинності, питання понятійної визначеності, сутності, структури та правового статусу кримінологічного аналізу все ще залишаються дискусійними. Серед актуальних проблем – відсутність уніфікованого підходу до розмежування понять «кримінологічний аналіз» і «кримінальний аналіз», нечітке нормативно-правове регулювання їхнього застосування в правоохоронній та експертно-аналітичній діяльності, а також недостатній рівень систематизації результатів такого аналізу, як інформаційного продукту, що має управлінське значення.

У межах проведеного дослідження проаналізовано співвідношення кримінологічного та кримінального аналізів, що є предметом постійної наукової уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених-кримінологів. Обґрунтовано, що кримінологічний аналіз злочинності передбачає виявлення, збирання, опис, пояснення, системну оцінку та інтерпретацію кримінологічної інформації щодо стану, динаміки, структури злочинності, її територіальних, демографічних і соціальних особливостей, а також чинників, що її детермінують. Натомість кримінальний аналіз – це важлива складова роботи правоохоронних органів, яка спрямована на збір, аналіз та інтерпретацію даних з метою ефективного розслідування злочинів і попередження злочинної діяльності. Метою кримінального

аналізу є виявлення фактів, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення, встановлення зв'язків між даними (наприклад, між злочинцями, подіями, місцями), надання аналітичної підтримки суду й оперативним підрозділам, формування стратегічних рішень для запобігання злочинності. Основними етапами кримінального аналізу є збір інформації (здійснюється на основі відкритих джерел, баз даних, свідчень, відеозаписів та інших доказів), перевірка й оцінювання інформації (аналізування достовірності даних, відкидання помилкових або неповних свідчень), інтерпретація (установлення зв'язків між отриманими даними, виявлення закономірностей у діях злочинців або організацій). Отже, кримінальний аналіз – діяльність щодо збирання, аналізування й узагальнення оперативної інформації та оцінки ризиків для ухвалення управлінських рішень щодо запобігання, виявлення й розслідування кримінальних правопорушень.

Наголошено, що кримінологічний аналіз має теоретико-прогностичний і стратегічний характер, орієнтований на вивчення злочинності як соціального явища, тоді як кримінальний аналіз має прикладний, тактичний характер, спрямований на розкриття конкретних злочинів та підтримку слідчо-оперативної діяльності. Обидва види аналізу є взаємодоповнювальними, проте відрізняються за метою, предметом, обсягом і результатами.

Висловлено твердження, що кримінологічна інформація як певна соціальна форма руху матерії в усіх її різновидах має використовуватися як цілісна інформаційна система, як засіб забезпечення потреб у кримінологічній практиці, правоохоронній, судовій та законотворчій діяльності. Кримінальна статистика є важливим джерелом кримінологічної інформації, яка використовується для аналізу стану, динаміки та структури злочинності, а також для оцінювання ефективності заходів протидії кримінальним правопорушенням. Кримінальна статистика є базовим інструментом для розуміння злочинності як соціального явища та формування ефективних стратегій протидії, що дає змогу: оцінювати ефективність заходів запобігання кримінальним правопорушенням; виявляти криміногенні тенденції; прогнозувати ризики та зони підвищеної кримінальної активності.

Зроблено висновок, що створення дієвої системи протидії злочинності в Україні неможливе без вирахування, аналізування й аналітичного дослідження всіх показників злочинності, причин та умов її виникнення. Особливо це є актуальним у період воєнного стану, коли суттєво збільшується кількість вчинених кримінальних правопорушень, особливо проти власності.

У підрозділі 2.2 *«Структура кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності»* визначено, що структура кримінологічного аналізу містить кілька ключових компонентів, які разом утворюють комплексний підхід до вивчення злочинності, детермінантів і формування на основі цього заходів протидії. Основні складові частини цієї структури охоплюють:

1. Аналіз показників злочинності, а саме вивчення статистичних даних про кількість і види кримінальних правопорушень, що вчинені в певний період. Аналіз

тенденцій, зміни в частоті кримінальних правопорушень, типах кримінально протиправної діяльності; розгляд різних видів кримінальних правопорушень (майнові, насильницькі, економічні тощо) та їхні співвідношення. Вивчення їхнього розподілу за територією, віком і статтю правопорушників, соціально-економічним статусом.

2. Аналіз детермінантів злочинності охоплює дослідження соціальних, економічних, політичних, культурних, правових та інших чинників, а також їхній вплив на динаміку злочинності. Зазначено, що чинниками ризику вчинення кримінальних правопорушень є насамперед психологічні деформації, які виправдовують і пояснюють таку поведінку, підвищуючи ймовірність залучення людини до протиправної діяльності. До таких деформацій належать різні розлади поведінки, відсутність освіти, вплив засобів масової інформації, знижений самоконтроль, низький IQ, антисоціальні переконання, недостатня соціалізація, неналежне виховання в дитинстві тощо.

3. Аналіз реакції суспільства та держави, а саме оцінювання ефективності правозастосування, включно із роботою правоохоронних органів, судової та пенітенціарної систем; аналіз громадської думки, медійного висвітлення злочинності та впливу соціальних рухів або організацій на питання протидії злочинності.

4. Аналіз заходів протидії злочинності, а саме оцінювання ефективності існуючих стратегій і програм попередження злочинності, охоплюючи соціальні, освітні та правові заходи, й розробка рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення кримінологічної політики, правозастосування та превентивних заходів.

5. Методи дослідження як інструменти реалізації кримінологічного аналізу, включно із експериментальними та новітніми прийомами.

6. Аналіз результатів реалізації існуючої системи протидії злочинності, зокрема інтерпретація отриманих результатів досліджень і аналізу для формулювання висновків про тенденції та чинники злочинності й розробка практичних рекомендацій для покращення системи протидії злочинності на основі проведеного аналізу.

Такі компоненти разом забезпечують всебічний підхід до кримінологічного аналізу, що дає змогу ефективно вивчати, розуміти й реагувати на різні аспекти злочинності.

Визначено, що детермінанти злочинності можна поділити на дві значні категорії – біологічні та соціальні. До біологічних чинників належать генетичні особливості кожної людини, до соціальних – вплив навколишнього середовища. Під час становлення кримінологічної науки поширеною була думка про те, що переважають біологічні чинники злочинності. З розвитком наукових знань про злочинність, її детермінанти й заходи протидії було доведено значний вплив зовнішніх чинників на динаміку злочинності. Саме тому наразі соціальні чинники

(сім'я, вік, робота, соціальний статус тощо) варто враховувати разом з поєднанням спадкових особливостей людини під час формування системи заходів протидії злочинності.

У підрозділі 2.3 «Система кримінологічного аналізу в механізмі запобігання злочинності» встановлено, що система кримінологічного аналізу виступає інтегрованим аналітичним інструментом, що забезпечує не лише діагностику злочинності як соціального явища, але й здатний продукувати практично значущі рішення для правозастосовної, правоохоронної, профілактичної та нормотворчої діяльності. Її ефективність обумовлена методологічною обґрунтованістю, поетапністю реалізації, міждисциплінарністю підходів і гнучкістю у контексті соціально-правової мінливості. Така система носить двоаспектний характер, який охоплює змістовну та організаційну складові, що є взаємопов'язаними, взаємодоповнювальними й концептуально обґрунтованими. У змістовому аспекті система кримінологічного аналізу складається з: методичної частини, яка охоплює сукупність принципів, методів, прийомів і аналітичних технологій, застосовуваних у дослідженні злочинності; предметної частини, що охоплює кримінологічну інформацію, показники злочинності, детермінанти кримінальної поведінки, оцінку заходів протидії та соціальну реакцію на злочинність. В організаційному аспекті кримінологічний аналіз являє собою послідовну систему процедур, етапів і функціональних блоків, кожен з яких має чітко визначене призначення, цільову спрямованість і передбачає використання відповідних організаційно-методичних інструментів. Така побудова забезпечує логічну послідовність кримінологічної діяльності, системність, обґрунтованість та її прикладну цінність.

Основними етапами побудови кримінологічного аналізу визначено: а) обґрунтування потреби в проведенні кримінологічного аналізу злочинності, виявлення та дослідження відповідної кримінологічної проблеми; б) постановка науково-дослідного завдання з урахуванням виявленої проблеми; в) формування обґрунтованих гіпотез; г) планування процедури аналізу, складання плану та проведення попередніх розрахункових процедур; д) збір, обробка, узагальнення й оцінювання кримінологічної інформації; е) формулювання висновків і рекомендацій.

Зазначено, що одним із основних загальнонаукових методів пізнання дійсності є діалектичний, який широко використовується в кримінології та вивчає не конкретні форми й види розвитку, а загальні моменти, зв'язки, закономірності будь-якої зміни, є не тільки загальною теорією розвитку, але й універсальним методом пізнання об'єктів, які розвиваються. Спеціально-науковими методами кримінологічного дослідження є метод вибіркового дослідження інформації, статистичні методи, зокрема інтерв'ювання, анкетування, опитування певної категорії людей, метод експертних оцінок, психологічні методи (тестування, бесіди), що мають важливе значення саме для збору кримінологічно значимої інформації.

Наголошено, що використання методів кримінологічного дослідження здійснюється не хаотично; застосування певного методу зумовлене предметом, метою, очікуваними результатами дослідження.

Розділ 3 «Праксеологічні засади реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Правові заходи реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності»* зазначено, що до найважливіших нормативно-правових актів України, що складають правові основи здійснення кримінологічного аналізу належать: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю», «Про захист персональних даних», «Про інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про науково-технічну інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про концепцію Національної програми інформатизації» тощо.

Виокремлено типовий формалізований алгоритм оперативно-розшукового прогнозування як складову кримінологічного аналізу. Цей алгоритм має містити такі етапи: визначення мети й завдань прогнозу; аналіз результатів оперативно-розшукового моніторингу, виявлення негативних і позитивних чинників, що впливають на оперативну обстановку; систематизація та перевірка інформації за допомогою альтернативних джерел (ЗМІ, державні та громадські установи, опитування громадян, соціологічний моніторинг) і аналіз зібраних даних; оцінювання стану оперативної обстановки на конкретному об'єкті оперативної уваги та в державі загалом (залежно від ієрархічного рівня оперативного підрозділу) з погляду протидії злочинності; визначення чинників, що впливають на оперативну обстановку, їхнього позитивного й негативного впливу; розробка математичної моделі оперативної обстановки; отримання вихідних даних для прогнозу; розробка альтернатив розвитку оперативно-розшукової ситуації залежно від вибраної моделі організації оперативно-розшукової діяльності; формування узагальнювального прогнозу.

Обґрунтовано, що кримінологічний аналіз є системним підходом до обробки інформації та даних, зібраних під час розслідування кримінальних правопорушень. Його мета полягає у виявленні й аналізі законодавчих, організаційних і тактичних аспектів кримінальних правопорушень, а також у розробці рекомендацій для покращення діяльності правоохоронних органів у сфері запобігання та розкриття кримінальних правопорушень.

Визначено, що законодавча база для кримінологічного аналізу містить такі елементи: нормативно-правові акти, які регулюють діяльність Національної поліції України як правоохоронного органу, це охоплює Конституцію України, закони України та відомчі нормативно-правові акти; нормативно-правові акти, що

охоплюють сферу обігу інформації, використання комп'ютерних програм і баз даних тощо.

Зроблено висновок, що кримінологічний аналіз є діяльністю співробітників правоохоронних органів, яка охоплює використання інтелектуального програмного забезпечення та системного підходу для збору інформації, аналітичного вивчення характеристик і тенденцій з метою виявлення взаємозв'язків між фактами, подіями, явищами, суб'єктами та об'єктами. Це також сприяє оптимізації управління правоохоронними органами на державному та територіальному рівнях і допомагає у вирішенні конкретних завдань щодо боротьби зі злочинністю (протидія, попередження, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, виконання покарань, ресоціалізація засуджених); активне використання кримінологічного аналізу стримується через відсутність відповідних експертних програм та організаційних структур.

У підрозділі 3.2 *«Організаційні заходи реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності»* зазначено, що в Європейському Союзі домінує новий підхід до протидії організованій злочинності, який базується на розвідувальній інформації (Intelligence Led Policing) – аналізі даних, отриманих за допомогою специфічної поліцейської діяльності у сфері збору інформації.

На основі визначення теоретико-прикладного змісту кримінологічного аналізу, спираючись на дефініції з наукових джерел і нормативних актів, виокремлено основні риси та складові кримінологічного аналізу: сукупність систематичних аналітичних процесів; вивчення певних характеристик і тенденцій; визначення та розуміння зв'язків між кримінологічною інформацією (інформацією про кримінальне правопорушення) та іншими даними; систематична специфічна інформаційно-аналітична діяльність; опрацювання інформації, яка є суттєвою для управління або ухвалення рішень; здійснюється з метою попередження, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень або ухвалення управлінських рішень.

Кримінологічний аналіз є важливим інструментом сучасної правоохоронної діяльності, що базується на системному підході та використанні технологій для збору, обробки й аналізу інформації, яка має значення для боротьби зі злочинністю. Він передбачає виявлення зростання чи зниження рівня злочинності в певних регіонах чи серед окремих категорій населення, оцінювання соціально-економічних, культурних чи політичних чинників, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, розробку моделей, які дають змогу передбачити можливі сплески злочинності, підтримку прийняття рішень у конкретних кримінальних провадженнях. Його значення полягає в забезпеченні правоохоронців відповідними даними для швидкої та точної реакції на загрози, підвищенні ефективності профілактичних програм завдяки більш точному визначенню їхньої цільової аудиторії та допомозі спрогнозувати розвиток кримінальної ситуації, що дає змогу запобігати злочинам.

Визначено, що основною відмінністю кримінологічного аналізу від інформаційно-аналітичної діяльності є можливість отримання нової, раніше невідомої інформації про події, об'єкти та причинно-наслідкові зв'язки. Це охоплює додаткові кваліфікуючі ознаки, як-от стійкість, згуртованість, наявність внутрішньої ієрархії в групі, розподіл ролей тощо. Крім того, кримінологічний аналіз дає змогу оперативного прогнозування ймовірних подій.

Зазначено, що кримінологічний аналіз підтримує правозастосування через формування платформ для організації діяльності поліції на основі аналітичних даних. Продукти кримінологічного аналізу слугують основою для побудови організації та тактики поліції, спрямованої на проактивні методи роботи, де діяльність поліції керується аналізом закономірностей і тенденцій у кримінальному середовищі, а не лише реагує на кримінальні події.

Вказано, що результатом кримінологічного аналізу є аналітичний продукт. Такі продукти являють собою звіти або документи, що охоплюють оцінки й прогнози ризиків і загроз, організовану інформацію, ознаки, критерії, дані, пропозиції, рекомендації, висновки та інші результати аналітичного процесу. Ці продукти можуть бути розповсюджені для використання правоохоронними органами з метою підтримки їхньої діяльності в протидії злочинності.

У підрозділі 3.3 *«Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності»* зазначено, що в сучасних умовах активного розвитку інформаційного суспільства в Україні зростає важливість ефективного управління різними ресурсами. Поширення інформаційних технологій та їхня інтеграція в єдину інформаційну систему підкреслює значущість інформаційного забезпечення в сучасному світі. Хоча інформація й інформаційне забезпечення тісно пов'язані, їх варто розглядати окремо. Основною метою інформаційної політики має бути створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб управлінських процесів через формування та використання інформаційних ресурсів і сучасних технологій.

На підставі аналізу спеціальної літератури констатовано, що в Україні існує проблема ефективного інформаційного й аналітичного забезпечення діяльності органів державного управління, особливо правоохоронних органів, та наголошено, що інформаційно-аналітичне забезпечення організації управління є ключовою функцією для створення умов ефективності управлінської діяльності на всіх рівнях – від окремих посадових осіб до вищих органів державної влади. Від цього забезпечення залежить ефективність управління будь-якою системою.

Вказано, що інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічного аналізу має два основних аспекти. По-перше, правовий аспект, що стосується визначення правової основи для проведення різних заходів, умов і підстав для їхнього здійснення, а також гарантій дотримання законності, прав та обов'язків учасників. По-друге, технічний аспект, який полягає в забезпеченні доступу до інформаційних

систем і підсистем усіх рівнів, отриманні та передачі інформації, а також у захисті цієї інформації.

Доведено, що інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічного аналізу є ключовою складовою в механізмі протидії злочинності, що спрямовані на боротьбу з певними видами кримінальних правопорушень. Для підвищення ефективності кримінологічної роботи потрібно не лише створювати нові спеціалізовані автоматизовані інформаційні системи, але й удосконалювати вже існуючі. Лише за таких умов можна забезпечити ефективний аналіз злочинних обставин та адекватну протидію різним видам кримінальних правопорушень.

Наголошено, що проблема вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу є багатогранною. У законодавстві та науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення та їхньої класифікації. Питання взаємодії суб'єктів, що виконують різні функції, також залишається нерегульованим. Практика потребує розробки та законодавчого закріплення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу, що відповідають характеру сучасної злочинності.

У підрозділі 3.4 *«Контроль за реалізацією кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності»* зазначено, що в реаліях сьогодення існує важливе значення соціально-правового контролю над вчиненням кримінальних правопорушень. Він є ключовим чинником забезпечення низького рівня злочинності незалежно від інших характеристик країни, як-от економічний стан, історія, етнічний склад чи менталітет. Це системна взаємодія кримінально-правової, соціальної, економічної та культурної сфер для забезпечення правопорядку. Аналізуючи український досвід, поліція є основним суб'єктом, що забезпечує правопорядок і здійснює соціально-правовий контроль в Україні.

Аргументовано, що під час здійснення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності суттєве місце посідає саме контроль за протидією злочинності, зокрема громадський.

На основі вивчення зарубіжного досвіду запобігання злочинності встановлено те, що сучасна міжнародна практика запобігання злочинності показує, що найпрогресивніші, інноваційні й ефективні підходи до протидії злочинності та її окремих проявів зосереджені переважно в розвинених і благополучних західних країнах світу. Це можна пояснити, по-перше, фінансовими можливостями урядів і правоохоронних органів цих країн у забезпеченні законності та підтриманні правопорядку; по-друге, наявністю наукових розробок, усталеними кримінологічними традиціями й теоретичними підґрунтями практики протидії злочинності; по-третє, впровадженням стратегії громадського впливу на злочинність за допомогою розробки й реалізації різноманітних профілактичних програм і проєктів упродовж тривалого часу.

Аналіз сучасних підходів провідних європейських країн до протидії злочинності показує, що основним елементом цієї діяльності є не державна репресія за скоєне кримінальне правопорушення, а розширення участі приватного сектору, зокрема громадськості в усіх її проявах. Така концепція, по-перше, базується на загальноєвропейських нормативних основах протидії злочинності; по-друге, відповідає критерію економічної доцільності, оскільки сприяє економії державних витрат на запобіжну діяльність через використання безкоштовної допомоги громадськості; по-третє, відповідає вимогам сучасності, які характеризуються гуманізацією кримінальних покарань і розширенням суб'єктів запобіжної діяльності.

Констатовано, що коло об'єктів запобіжного впливу громадськості в різних сферах життєдіяльності людей на потенційні загрози в сучасних умовах є досить широким. Об'єкти цього впливу охоплюють сфери людської моралі, громадського порядку та правопорядку. Це можуть бути аморальні вчинки, адміністративні правопорушення й злочини. Їхня матеріальна основа полягає в тому, що вони об'єктивно порушують, підривають і дезорганізують суспільні відносини, які є сутністю громадського порядку, завдають їм шкоди або створюють загрозу їхньому існуванню.

Розділ 4 «Зарубіжний досвід реалізації кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Законодавство зарубіжних країн як джерело забезпечення кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності»* розглянуто існуючі зарубіжні практики застосування кримінологічного аналізу злочинності.

Сучасні дослідження щодо протидії злочинності в зарубіжних країнах показують, що вони все більше орієнтуються на розвиток партнерських відносин у сфері безпеки на рівні спільнот. Ця тенденція стала особливо помітною за останні два десятиліття, коли урядові стратегії найчастіше містять у собі схожі підходи.

Однією із ключових моделей, яка застосовується в цих країнах, є скандинавська модель попередження злочинності. Ця модель, розроблена наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, поєднує в собі ситуаційне попередження кримінальних правопорушень з політикою соціального забезпечення.

Відмічено, що в цих країнах під час аналізу змін у рівнях злочинності насамперед враховують приріст населення та використовують як абсолютні, так і відносні показники. Це допомагає більш об'єктивно оцінити реальну динаміку злочинності та зрозуміти, чи дійсно відбулися позитивні зміни, чи зміни виявилися незначними через вплив демографічних чинників.

Зроблено висновок, що кримінологічний аналіз злочинності в зарубіжних країнах є важливим для розуміння різних моделей боротьби зі злочинністю та профілактики. Його основними елементами є: 1) системи кримінальної юстиції; 2) політика та стратегії (вивчення національних стратегій боротьби зі злочинністю та профілактики, аналіз документів, як-от стратегічні плани, національні програми,

регіональні ініціативи); 3) профілактика злочинності (аналіз заходів для зменшення можливостей для вчинення кримінальних правопорушень, як-от поліпшення освітлення вулиць, контроль за доступом до будівель); 4) статистика й аналітика (вивчення статистичних даних про рівень злочинності, види кримінальних правопорушень, географічні та демографічні особливості, оцінювання впливу різних політик і заходів на рівень злочинності й безпеку); 5) соціальні й економічні чинники (аналіз впливу соціальних умов на злочинність, охоплюючи міграцію, демографічні зміни, культурні чинники).

У підрозділі 4.2 *«Особливості реалізації кримінологічного аналізу під час взаємодії суб'єктів протидії злочинності»* доведено, що важливе значення для забезпечення протидії злочинності в Україні має розробка її стратегії на основі сучасних чинників. Це може бути здійснено завдяки аналітичній діяльності уповноважених суб'єктів.

В узагальненому виді система суб'єктів протидії злочинності охоплює органи й організації, які:

1) визначають провідні напрями, завдання, форми та методи протидії злочинності в країні: ці суб'єкти розробляють загальні стратегії, плани дій і нормативні акти, що визначають напрями протидії злочинності;

2) здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності: це охоплює збір, аналіз і обробку інформації про злочинність, що дає змогу більш ефективно планувати та впроваджувати заходи протидії;

3) виявляють криміногенні чинники й сигналізують про них: вони виявляють чинники, які сприяють злочинності, та попереджають відповідні органи про потенційні загрози;

4) безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі кримінальні правопорушення: це охоплює діяльність правоохоронних органів, які розслідують кримінальні правопорушення, затримують злочинців і здійснюють правосуддя;

5) здійснюють заходи з усунення, послаблення або нейтралізації криміногенних чинників: вони працюють над усуненням умов, що сприяють злочинності, корекцією особистісних деформацій і створенням сприятливих умов для попередження кримінальних правопорушень.

У підрозділі 4.3 *«Способи імплементації позитивних зарубіжних практик кримінологічного аналізу у вітчизняну практику протидії злочинності»* розглянуто методологію SOCTA та її значення в протидії злочинності.

Зазначено, що в Україні, як і в інших країнах, що пережили перехідний період після розпаду радянської системи, реформа профілактики злочинності є однією із ключових проблем. Зруйнована радянська система профілактики, хоч і мала свої вади, була ефективною в своєму контексті завдяки налагодженій взаємодії між правоохоронними органами й населенням. Це показує, наскільки важливо не лише підтримувати, але й удосконалювати системи, які забезпечують взаємодію між державними інституціями та громадянами.

Зважаючи на це, аналіз ризиків і загроз за системою SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment) є важливим етапом у впровадженні ефективних стратегій боротьби з організованою злочинністю. Це допомагає у визначенні ключових загроз, пов'язаних із серйозною та організованою злочинною діяльністю, і в розробці відповідних заходів для їхньої нейтралізації. У рамках співпраці з Консультативною місією ЄС Україні варто врахувати кілька ключових аспектів для успішної імплементації SOCTA.

Впровадження методології SOCTA та посилення можливостей правоохоронних органів через використання оцінки загроз і ризиків може значно підвищити ефективність боротьби з організованою злочинністю в Україні, зокрема за допомогою покращення стратегічного планування, розподілу ресурсів та адаптації до нових викликів.

ВИСНОВКИ

У **висновках** сформульовано найбільш суттєві положення, отримані в результаті дослідження, наведено нове вирішення наукової проблеми щодо теоретико-прикладних засад кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні, а також науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації та практики такої діяльності:

1. З'ясовано, що для здійснення кримінологічного аналізу злочинності в різні історичні періоди використовувався статистичний метод, який дає змогу: а) надати кількісну оцінку рівня злочинності в країні, її регіонах, окремих населених пунктах або на конкретних об'єктах; б) виявити закономірності й тенденції поширення злочинності в країні, регіонах, а також простежити її динаміку; в) надати кримінологічну характеристику особі злочинця за соціально-демографічними, соціально-рольовими, кримінально-правовими та морально-психологічними характеристиками; г) визначити найбільш характерні, стійкі та закономірні зв'язки між злочинністю та іншими соціальними явищами; д) зібрати відповідні дані для встановлення причин і умов, що сприяють злочинності, а також для її прогнозування та розробки заходів протидії; е) отримати інформацію про кримінально-правові й адміністративні заходи впливу на злочинців з метою вдосконалення цього процесу й оцінки його ефективності.

2. Методологічний підхід як сумативне утворення відіграє ключову роль у процесі пізнання кримінологічних проблем. Використання сукупності взаємозалежних методів, серед яких один або декілька є основними, а всі інші мають допоміжний характер, забезпечує комплексний і глибокий аналіз явищ, які досліджуються, що дає змогу отримати більш точні та об'єктивні результати, сприяючи розумінню й вирішенню складних кримінологічних проблем.

Доведено, що на сьогодні потрібно змінити традиційний підхід до збору інформації про злочинність для забезпечення більшої об'єктивності та точності

даних. Ключовими напрямками, які можуть цьому сприяти, на нашу думку, є: 1) удосконалення методів збору даних. Важливо використовувати різноманітні сучасні методи для збору даних, включно із новітніми технологіями, які можуть зменшити помилки та неточності, наприклад, автоматизовані системи для збору й обробки даних можуть зменшити вплив людського чинника; 2) покращення прозорості. Забезпечення прозорості в процесах збору й обробки даних може зменшити можливості для маніпуляцій і викривлень (регулярні аудити та перевірки незалежними організаціями); 3) впровадження єдиних стандартів, адже розробка та впровадження єдиних стандартів і протоколів для збору й обробки даних допоможе забезпечити однорідність і порівнюваність інформації; 4) залучення незалежних експертів для забезпечення об'єктивності інформації; 5) застосування нових джерел даних, адже використання альтернативних джерел інформації, як-от соціальні мережі або великі дані (Big Data), може допомогти в отриманні більш точних і актуальних даних про злочинність; 6) забезпечення анонімності й конфіденційності, що сприятиме більшій готовності громадян надавати чесну та точну інформацію; 7) підвищення кваліфікації персоналу, оскільки регулярне навчання й підвищення кваліфікації осіб, які займаються збором і обробкою даних, допоможе зменшити помилки та неточності.

3. Механізм протидії злочинності – це системно організована, інтегрована та функціонально взаємопов'язана сукупність правових, організаційних, управлінських, соціальних та інформаційно-аналітичних заходів, дій і процесів, які реалізуються уповноваженими суб'єктами (органами державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронними органами, громадськими інституціями й окремими громадянами) з метою: запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень; усунення причин, умов та інших детермінант злочинної поведінки; формування й реалізації державної кримінологічної політики. Стратегічними напрямками модернізації та вдосконалення механізму кримінологічного забезпечення протидії злочинності є: 1. Розроблення цілісної теоретичної моделі механізму протидії злочинності, яка б охоплювала всі ключові елементи: цілі, суб'єктів, засоби, форми, функції, інструменти, принципи та ресурси. Така модель має забезпечити узагальнення наявних теоретичних підходів і стати основою для прикладних розробок у сфері запобігання, виявлення та нейтралізації злочинних проявів. 2. Застосування системного підходу до аналізу механізму протидії злочинності. Важливо аналізувати економічні, соціальні, політичні, правові та організаційно-управлінські чинники, які впливають на формування й реалізацію протидії злочинності. Такий підхід дасть змогу виявити внутрішні суперечності, функціональні розриви та потенціал до саморозвитку. 3. Інтеграція попередніх наукових досліджень в єдину доктрину. Потрібно здійснити критичне переосмислення та консолідацію попередніх підходів у межах цілісної концепції, яка враховуватиме всі компоненти механізму: нормативні засади, аналітичну інфраструктуру, інституційні функції та механізми контролю.

4. Проведення емпіричних досліджень і верифікація теоретичних моделей. Використання емпіричних даних (кримінальна статистика, соціологічні опитування, інтерв'ю з експертами та працівниками правоохоронних органів, кейс-аналіз тощо) для перевірки ефективності існуючих і запропонованих моделей механізму протидії злочинності. Емпірична база має стати джерелом уточнення теоретичних положень і критерієм обґрунтованості нормативно-організаційних рішень. 5. Адаптивність механізму протидії до трансформацій злочинності. Сучасна злочинність має динамічний характер: зростає частка транснаціональних, кібер-, економічних і гібридних злочинів. Механізм протидії має бути гнучким і здатним реагувати на нові виклики через оновлення методів, технологій, форм міжвідомчої координації та законодавчих інструментів. Особливої уваги потребує впровадження інноваційних цифрових рішень і прогнозної аналітики. 6. Вивчення й адаптація іноземного досвіду з урахуванням кращих практик (Німеччина, Канада, Сінгапур, США, Японія та ін.).

4. На підставі порівняльного аналізу кримінологічного й кримінального аналізів встановлено, що значущість кримінологічного аналізу злочинності зумовлюється двома ключовими чинниками. По-перше, це стійкі негативні тенденції в структурі та динаміці злочинності в Україні, що характеризуються зростанням латентності, організованості та транснаціональності злочинної поведінки, що зі свого боку призводить до посилення розриву між викликами криміногенних процесів і реальними можливостями правоохоронної системи щодо ефективного реагування на них. По-друге, актуальність кримінологічного аналізу обумовлена потребою в розробленні нової національної концепції протидії злочинності, яка б враховувала: високий рівень криміналізації основних сфер суспільного життя; обмеженість ресурсного й інституційного потенціалу держави та громадянського суспільства; критичну оцінку недоліків і прорахунків попередніх моделей запобігання окремим видам кримінальних правопорушень і протидії злочинності; потребу в адаптації протидії до нових форм кримінальної активності (зокрема, кіберзлочинності, воєнної злочинності, економічного криміналу). У цьому контексті кримінологічний аналіз набуває статусу не лише аналітичного інструменту, а й стратегічного засобу концептуального переосмислення підходів до формування ефективної, гнучкої та превентивно орієнтованої політики у сфері боротьби зі злочинністю.

5. Встановлено, що структура кримінологічного аналізу є багаторівневою, комплексною та міждисциплінарною, охоплюючи ряд ключових компонентів, які дають змогу здійснювати всебічне дослідження злочинності, її природи, динаміки, детермінант та ефективності заходів протидії. До основних складових кримінологічного аналізу віднесено: вивчення статистичних показників злочинності (кількість, види, структура, розподіл за демографічними та територіальними ознаками); аналіз детермінант злочинної поведінки, зокрема соціальних і біологічних чинників, які формують індивідуальні та групові ризики, що дає змогу

не лише пояснювати існуючі тенденції, але й передбачати потенційні ризики та формувати обґрунтовані превентивні заходи; оцінювання реакції держави та суспільства на злочинність, охоплюючи ефективність функціонування правоохоронної, судової та пенітенціарної систем; аналіз існуючих заходів протидії злочинності, їхньої результативності та впливу на зниження кримінальних ризиків; використання емпіричних, аналітичних та інноваційних методів дослідження, включно із сучасними аналітичними технологіями; інтерпретацію отриманих результатів і формулювання на їхній основі практичних рекомендацій для вдосконалення системи протидії злочинності.

Кримінологічний аналіз виконує не лише інформаційну чи статистичну функцію, але є системоутворювальним елементом у формуванні та реалізації кримінологічної політики, орієнтованої на мінімізацію й усунення загроз криміногенного характеру, розроблення заходів протидії.

6. Відмічено, що, враховуючи поступове збільшення рівня злочинності, повномасштабну війну в Україні, пандемію COVID-19, кримінологи все більше уваги приділяють використанню окремих методів кримінологічного аналізу, які дають змогу правильно й достовірно зібрати всю потрібну інформацію з метою протидії злочинності. На підставі проведеного аналітичного дослідження зроблено висновок, що на сучасному етапі розвитку кримінологічної науки найбільш часто використовується регресійний метод як різновид математичних методів.

7. Обґрунтовано, що основні завдання кримінологічного аналізу в умовах воєнного стану охоплюють виявлення й аналіз кримінальних правопорушень, розробку та впровадження заходів щодо протидії злочинності, а також координацію дій між правоохоронними органами та іншими структурами, відповідальними за забезпечення безпеки. Підготовка аналітичних матеріалів і рекомендацій для владних органів також є важливою складовою цього процесу. Усі ці завдання є критично важливими для забезпечення безпеки та правопорядку в умовах воєнного стану та для зменшення ризиків злочинності.

Доведено потребу в удосконаленні національного законодавства за допомогою внесення поняття «кримінологічний аналіз» до законодавства, що зі свого боку дасть змогу створити єдину систему аналітичного забезпечення для національних правоохоронних органів і сприятиме їхній ефективній реакції на сучасні загрози в межах закону та забезпечить захист прав і свобод громадян. Такий крок також полегшить інтеграцію національних правоохоронних органів у загальноєвропейську правоохоронну структуру.

8. Наголошено, що значення кримінологічного аналізу в боротьбі зі злочинністю для правоохоронних органів будь-якої держави можна сформулювати так:

1. Кримінологічний аналіз дає змогу навіть за наявності неповної інформації, отриманої як з відкритих джерел, так і негласним способом, виявити потенціал і наміри організованих злочинних угруповань, а також відтворити їхні дії.

2. На сучасному етапі кримінологічний аналіз набуває особливої актуальності для аналітиків, оскільки злочинці все частіше використовують новітні методи для забезпечення конфіденційності своєї діяльності.

3. Кримінологічний аналіз допомагає керівництву правоохоронних органів ухвалювати обґрунтовані рішення в боротьбі з організованою злочинністю.

4. Кримінологічний аналіз надає підтримку слідчим та оперативним працівникам у їхній роботі за допомогою узагальнення інформації про ОЗУ й надання рекомендацій для проведення конкретних слідчих або оперативних заходів з урахуванням особистих характеристик злочинців, особливостей і структури ОЗУ.

5. Транснаціональний характер ОЗУ, особливо мережевого типу, являє собою серйозну проблему для правоохоронних органів. Значний обсяг інформації про діяльність ОЗУ, що охоплює як вітчизняні, так і міжнародні соціально-економічні, культурні та психологічні аспекти, ускладнює розуміння процесів, які відбуваються в середовищі цих угруповань.

9. Визначено, що основою ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності є збір і всебічний аналіз інформації, які базуються на високотехнологічних засобах обробки, систематизації та інтерпретації даних. Одним із провідних напрямів є автоматизація процесів аналізу фото- та відеоматеріалів, що використовується під час виявлення, документування й ідентифікації осіб і подій. Застосування систем VideoAnalytics, технологій розпізнавання облич (Face Recognition), а також алгоритмів обробки зображень значно підвищує ефективність кримінального аналізу. Важливим елементом є розвідка на основі відкритих джерел (Open Source Intelligence, OSINT), яка охоплює використання інформаційно-пошукових платформ, зокрема OneLogin, IBM i2 Analyst's Notebook, Maltego, а також програмування з використанням мови Python для збору, агрегації та аналізу релевантної інформації з відкритих електронних ресурсів (форуми, соціальні мережі, реєстри, стрічки новин тощо). Особливої актуальності набуває оброблення значних масивів даних (Big Data) із застосуванням інструментів кримінальної аналітики, що базуються на технологіях інтернету речей (Internet of Things Technologies), алгоритмах машинного навчання, нейронних мережах та інтелектуальній візуалізації даних, що відкриває нові можливості для створення інформаційно-аналітичних моделей злочинної активності, визначення латентних зв'язків, побудови профілів правопорушників і запобігання серійним або повторним кримінальним діянням. Відтак кримінологічний аналіз трансформується в напрямі цифрової аналітики, яка поєднує традиційні методи зі штучним інтелектом, автоматизованими системами розпізнавання й обробки інформації, що суттєво підвищує його дієвість у механізмі протидії злочинності.

10. Ефективність протидії злочинності значною мірою залежить від належної організації контролю, в основі якого існує системне застосування кримінологічного аналізу. Під контролем за реалізацією кримінологічного аналізу варто розуміти інтегровану взаємодію державних інституцій і громадськості, що відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінальної політики та розширення кола суб'єктів протидії, що передбачає не лише системне збирання, обробку й

інтерпретацію даних про злочинність, а й формування на їхній основі стратегій, орієнтованих на протидію кримінальним загрозам.

Особливої уваги заслуговує забезпечення контролю за впровадженням результатів кримінологічного аналізу в практичній площині, що передбачає участь як державних органів, так і громадськості. Така взаємодія забезпечує належну прозорість, підзвітність та об'єктивність в оцінюванні ефективності кримінологічної політики. Водночас громадський вплив виступає не лише як допоміжний чинник, а як повноцінний елемент системи запобігання кримінальним правопорушенням і потребує імплементації позитивних зарубіжних практик.

11. На основі аналізу зарубіжного досвіду використання кримінологічного аналізу зазначено, що багатопланова статистика є важливим інструментом для розуміння й аналізу злочинності. Вона дає змогу детально оцінити різні аспекти кримінально протиправної діяльності та виявити тенденції в злочинності.

Дослідження частоти вчинення різних видів кримінальних правопорушень дало нагоду зрозуміти, які типи небезпечних посягань є найбільш розповсюдженими та потребують найбільшої уваги. Наприклад, якщо насильницькі кримінальні правопорушення трапляються кожні 24,6 секунди, це показує високий рівень інтенсивності таких кримінальних правопорушень у суспільстві.

Розподіл частоти вчинення різних типів кримінальних правопорушень, як-от вбивства, зґвалтування, грабежі та напади, допомагає визначити, які саме кримінальні правопорушення є найбільш поширеними та які з них є найсерйознішими.

Дані про те, як часто вчиняються різні кримінальні правопорушення (наприклад, вбивства кожні 30,5 хвилин), дають змогу аналізувати, як змінюється злочинність упродовж часу та чи існують певні патерни або тенденції. Визначення часових піків для певних типів кримінальних правопорушень може допомогти в організації превентивних заходів і ресурсів правоохоронних органів. Так, багатопланова статистика забезпечує всебічне розуміння злочинності, що є важливим для ефективного реагування й розробки політик протидії злочинності.

12. Систему суб'єктів кримінологічного аналізу складають: 1) правоохоронні органи: поліція, прокуратура, спеціалізовані агентства (наприклад, служби боротьби з наркотиками, тероризмом), що здійснюють розслідування кримінальних правопорушень, контролюють дотримання законодавства та забезпечують правопорядок; 2) судова система: судді, адвокати, прокурори, яка розглядає справи, визначає винуватість або невинуватість осіб і призначає покарання; 3) пенітенціарні установи: місця позбавлення волі, слідчі ізолятори, органи, що займаються ресоціалізацією засуджених; 4) місцеві органи влади: органи місцевого самоврядування, які займаються питаннями безпеки на території своїх юрисдикцій, здійснюють профілактичні заходи та реалізують локальні програми боротьби зі злочинністю; організації, які займаються питаннями прав людини, соціального захисту, допомоги жертвам злочинів, боротьби з дискримінацією та насильством;

місцеві групи й ініціативи, які реалізують проєкти з профілактики злочинності, організовують освітні програми та заходи для підвищення безпеки; 5) заклади вищої освіти й дослідницькі інститути: вчені та дослідники, які займаються вивченням злочинності, соціальних причин і наслідків кримінальних правопорушень, оцінюванням ефективності політик і програм; 6) медіа: журналісти та медіаорганізації, які висвітлюють питання злочинності, публікують розслідування, аналізують тенденції та впливають на громадську думку; 7) бізнес-структури, які займаються питаннями корпоративної безпеки, розробляють технології для моніторингу й протидії злочинності, впроваджують системи відеоспостереження та інші засоби безпеки.

13. Доведено, що для ефективного застосування SOCTA в Україні варто здійснити такі кроки: 1) внести потрібні корективи до SOCTA, щоб врахувати специфіку криміногенної ситуації в Україні; 2) створити ефективні системи збору й аналізу інформації для підтримки SOCTA; 3) провести тренінги для правоохоронців, щоб забезпечити ефективне використання індикаторів SOCTA.

Методологія SOCTA є важливим інструментом для стратегічного управління в сфері боротьби з організованою злочинністю та може значно підвищити ефективність аналітичної роботи правоохоронних органів в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України:

1. Забарний М. М. Методологічні засади кримінологічного аналізу злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2, том 2-2. С. 28–33. URL : http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2-2/tom_2/6.pdf
2. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз основних факторів сучасності, що впливають на стан злочинності та правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник* : збірник наукових праць. 2019. Випуск 1 (26), том 4. С. 149–153. URL : http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-4_2019/30.pdf
3. Забарний М. М. Інформаційні технології збору та аналізу кримінологічної інформації: теоретико-прикладний аспект. *Юридична наука*. 2019. № 9 (99). С. 548–555. URL : <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/11>
4. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз та кримінальний аналіз: проблеми співвідношення. *Юридична наука*. 2019. № 11 (101). С. 311–317. URL : <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/issue/view/13/11-101-2019-pdf>
5. Забарний М. М. Економічні злочини: сутнісні ознаки та криміналістичний аналіз їх вчинення. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Том XXIV. С. 51–56. URL : <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom24/9.pdf>

6. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинності у США. *Юридична наука*. 2020. № 3 (105). С. 46–51. URL : <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/135/129>

7. Забарний М. М. Окремі аспекти кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. № 2 (4). С. 122–127. URL : <https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ba284ad-a8eb-4ffc-a8e9-182210702374/content>

8. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз і тенденції злочинності у період до та після пандемії в Україні та деяких зарубіжних країнах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 3 (38). С. 72–75. URL : http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2021/18.pdf

9. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи злочинця у сфері оподаткування. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 1 (5). С. 192–197. URL : https://drive.google.com/file/d/1590T9avXCXEDnl_q0iky-0-XVCng1f3e/view

10. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз особи неповнолітнього злочинця. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 427–429. URL : http://www.lsej.org.ua/10_2021/113.pdf

11. Забарний М. М. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Law. State. Technology*. 2021. Випуск 4. С. 89–93. URL : <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/59/50>

12. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Щодо соціально-правового розуміння кримінологічного аналізу злочинності. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. Випуск 1 (8). С. 160–166. URL : <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/44>

13. Забарний М. М. The role of criminology analysis and criminal analysis in crime prevention. *Соціологія права*. 2022. Випуск 1–2 (40–41). С. 15–18. URL : <http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/1-2/3.pdf>

14. Забарний М. М., Вітюк Д. Л. Історико-правові особливості кримінологічного аналізу запобігання корупції в Україні. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. Випуск 1 (10). С. 124–134. URL : <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/89/88>

Статті в закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних

Web of Science Core Collection та/або Scopus:

1. Zabarniy M., Topchiy V., Lugina N. Application of the method of SWOT-analysis as a means of strategic planning during the investigation of criminal cases in the field of economics in borders. *Baltic journal of economic studies*. 2020. № 3, vol. 6. С. 166–170. URL : <https://www.webofscience.com/wos/author/record/18350871> (Web of Science).

2. Zabarniy M., Topchiy V., Shevchenko A., Lugina N., Yemelianov V. Utilizing of the method of statistical data analysis in combating organized crimes. *Amazonia Investiga*.

2022. Vol. 11, Issue 52 (April). P. 288–297. URL : <https://www.webofscience.com/wos/author/record/18350871> (Web of Science).

3. Zabarniy M., Topchii V., Korniakova T., Topchii O., Topchii V. Criminological Analysis of Determinants of Criminal behavior. *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2023. № 9 (2). P. 144–152. URL : <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58164457900> (Scopus).

4. Topchii V., Topchii O., Zabarniy M., Karpenko N., Hrytsiuk I. (2023). Use of Selected Types of Crime Analysis in Modern Criminological Science: Experience of Ukraine and the World. *Journal of Forensic Science and Medicine*. 2023. Vol. 9 (1). P. 44–52. URL : <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58164457900> (Scopus).

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз окремих детермінантів злочинності. *ReOS*. 2021. № 6. С. 23–29. URL : <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/6ad4286d6f342cf41ec9c2c9688b558b.pdf/ReOS%2006%20aus%202021.pdf>

2. Забарний М. Сучасні способи збору та аналізу кримінологічної інформації. *Knowledge. Education. Law. Management*. 2021. № 7 (43), vol. 1. С. 173–177. URL : <http://kelmczasopisma.com/ua/jornal/64>

3. Zabarny M., Vitiuk D. Historical Analysis and Legal Features of Corruption Prevention in Ukraine. *Journal of International Legal Communication*. 2022. Vol. 5, № 2, 85–94. URL : <https://jilc.e-science.space/wp-content/uploads/2022/09/JILC-2022-5-2-085-094-Zabarny.pdf>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз як елемент запобігання злочинності в Україні. *Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 15–16 грудня 2017 року. Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2017. Ч. 1. С. 83–84.

2. Забарний М. М. Поняття та сутність кримінологічного аналізу. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 30–31 грудня 2017 року. Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 129–130.

3. Забарний М. М. Поняття і значення кримінологічного аналізу у запобіганні злочинності. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 12 грудня 2018 року. Ірпінь : УДФСУ, 2022. С. 123–126.

4. Забарний М. М. Сучасні системи запобігання злочинності в сфері оподаткування в підрозділах ДФС України. *Сучасний стан кримінального*

законодавства України: шляхи реформування : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 1 березня 2018 року. Ірпінь : УДФСУ, 2018. С. 60–64.

5. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз злочинів у сфері підприємницької діяльності. *Економічні перспективи підприємництва в країні* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 10–11 жовтня 2019 р. Ірпінь : УДФСУ, 2019. С. 178–180.

6. Забарний М. М. Історично-правовий аналіз призначення покарання в кримінальному праві. *«III Всеукраїнські правові наукові читання» пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Н. Р. Нижник* : збірник матеріалів, м. Ірпінь, 17 жовтня 2019 року. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 69–72.

7. Zabarny M. Current state of organized crime in the financial sphere: criminological analysis. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки* : збірник тез Міжнародного податкового конгресу, м. Ірпінь, 3 грудня 2020 року. Ірпінь : УДФСУ, 2020. С. 319–321.

8. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз у дослідженні регіональної злочинності. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25 березня 2020 року. Ірпінь : УДФСУ, 2020. С. 179–181.

9. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз окремих аспектів транснаціональної злочинної діяльності. *Розбудова правової держави в Україні: реалії та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29 травня 2020 року. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 157–161.

10. Забарний М. М. Деякі аспекти кримінологічного аналізу злочинності у податковій сфері. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Ірпінь, 5 березня 2021 року. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 244–247.

11. Забарний М. М. Окремі елементи кримінологічного аналізу особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення в економічній сфері. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки* : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 7 квітня 2021 року. Ірпінь : УДФСУ, 2021. С. 259–261.

12. Забарний М. М. Кримінологічний аналіз запобігання злочинності у сфері економіки. *Актуальні проблеми національної правової реформи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, 21 травня 2021 року. Київ, 2021. С. 45–47.

13. Забарний М. М. Основні причини злочинності сьогодення: кримінологічний аналіз. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного*

права : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 25 лютого 2022 року. Одеса : ОДУВС, 2022. С. 71–72.

14. Забарний М. М. Особа злочинця та її місце у кримінологічному аналізі запобігання злочинності. *Фінанси, економіка, права VS війна* : збірник тез Міжнародного конгресу, м. Ірпінь, 27 квітня 2022 року. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 755–760.

15. Забарний М. М. Основи методики кримінологічного аналізу злочинності. *Міжнародне право XXI століття: сучасність та майбутнє* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25 травня 2022 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 101–102.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Кримінологічні засади участі України у міжнародній системі запобігання злочинності : монографія / Забарний М. М., Бодунова О. М., Топчій В. В., Дідківська Г. В. та ін. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021, 376 с.

2. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Бодунова О. М., Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В. Забарний М. М. та ін. ; за заг. ред. В. В. Топчія. Вінниця : Твори, 2021. 412 с.

АНОТАЦІЯ

Забарний М. М. Теоретико-прикладні засади кримінологічного аналізу в механізмі протидії злочинності в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Державний податковий університет, Ірпінь, 2025.

У дисертації підкреслено, що основними аспектами формування методології кримінологічного дослідження на сьогодні є загальні методологічні принципи, до яких належать об'єктивність, системність, історизм і конкретні методи кримінології: емпіричні методи (соціологічні опитування, інтерв'ю, спостереження, аналіз статистичних даних) і теоретичні (моделювання, аналіз літератури, порівняльний аналіз). Зміни в злочинності потребують постійного оновлення й адаптації кримінологічних підходів. Сучасні кримінальні правопорушення часто мають більш складні форми й вимагають нових стратегій для їхньої протидії та розслідування. Тому розвиток кримінології є критично важливим для ефективної боротьби зі злочинністю.

Аргументовано позицію щодо того, що формування та розвиток цифрової кримінології передбачає проведення фундаментальних і прикладних досліджень у таких ключових напрямках:

1) підвищення ефективності запобігання злочинності в умовах цифровізації: розробка нових методів і стратегій для запобігання злочинності з урахуванням

цифрових змін; вивчення впливу цифрових технологій на патерни злочинності та розробка відповідних заходів;

2) формування та використання баз даних кримінологічної інформації: створення й підтримка актуальних баз даних для збору, зберігання й обробки кримінологічної інформації; аналіз цих даних за допомогою цифрових технологій для прогнозування тенденцій злочинності й виявлення нових криміногенних чинників;

3) аналіз кримінологічної інформації на основі цифрових технологій: використання аналітичних інструментів для обробки значних обсягів даних з метою виявлення закономірностей і трендів; застосування методів машинного навчання та штучного інтелекту для вдосконалення прогнозування злочинності;

4) забезпечення прав громадян у цифровому суспільстві: розробка та впровадження стандартів і норм для захисту особистих даних і забезпечення конфіденційності в цифровому середовищі; вивчення впливу нових технологій на права й свободи громадян, а також розробка механізмів їхнього захисту;

5) залучення громадськості до запобігання злочинності в умовах розвитку мережі «Інтернет»: розробка стратегій для інтеграції громадськості в процес запобігання злочинності через цифрові платформи; вивчення ефективних способів комунікації та співпраці з громадськістю для підвищення рівня безпеки в цифровому середовищі.

Досліджено співвідношення кримінологічного аналізу злочинності та кримінального аналізу, що є постійним об'єктом дослідження провідних учених-кримінологів як нашої країни, так і іноземних науковців. Вказано, що кримінологічний аналіз злочинності – дослідницька процедура, яка полягає у виявленні, збиранні, описанні, поясненні, оцінюванні кримінологічної інформації щодо стану та інших показників злочинності, а також процесів і явищ, що її детермінують та є чинниками обструкції.

Удосконалено позицію про те, що детермінанти злочинності можна поділити на дві значні категорії – біологічні й соціальні. До біологічних чинників належать генетичні особливості кожної людини, до соціальних – вплив навколишнього середовища. Під час становлення кримінологічної науки поширеною була думка про те, що переважають біологічні чинники злочинності. З розвитком наукових знань про злочинність, її детермінанти й заходи протидії було доведено значний вплив зовнішніх чинників на динаміку злочинності. Саме тому наразі соціальні чинники (сім'я, вік, робота, соціальний статус тощо) варто враховувати разом з поєднанням спадкових особливостей людини під час формування системи заходів протидії злочинності.

Визначено, що система кримінологічного аналізу злочинності може бути розглянута з двох сторін: змістовної та організаційної. У змістовному аспекті вона складається з двох частин: методичної та предметної. В організаційному аспекті система кримінологічного аналізу злочинності являє собою сукупність

взаємопов'язаних процедур, поетапне виконання яких забезпечує повноту, всебічність та об'єктивність результатів аналізу. Вона складається з кількох структурно-функціональних блоків, кожен з яких логічно пов'язаний з іншими й має чітко визначену мету, а також являє собою заздалегідь визначений і концептуально обґрунтований набір відповідних організаційно-методичних операцій. Зазвичай кримінологи погоджуються з основними етапами побудови кримінологічного аналізу, до яких входять: а) обґрунтування потреби в проведенні кримінологічного аналізу злочинності, виявлення та дослідження відповідної кримінологічної проблеми; б) постановка дослідницького завдання з урахуванням виявленої проблеми; в) формування обґрунтованих гіпотез; г) планування процедури аналізування, складання плану та проведення попередніх розрахункових процедур; д) збір, обробка, узагальнення й оцінювання кримінологічної інформації; е) формулювання висновків і рекомендацій.

Виокремлено типовий формалізований алгоритм оперативно-розшукового прогнозування як складову кримінологічного аналізу. Цей алгоритм має охоплювати такі етапи: визначення мети й завдань прогнозу; аналіз результатів оперативно-розшукового моніторингу, виявлення негативних і позитивних чинників, що впливають на оперативну обстановку; систематизація та перевірка інформації за допомогою альтернативних джерел (ЗМІ, державні та громадські установи, опитування громадян, соціологічний моніторинг) і аналізування зібраних даних; оцінювання стану оперативної обстановки на конкретному об'єкті оперативної уваги та в державі загалом (залежно від ієрархічного рівня оперативного підрозділу) з погляду попередження злочинності; визначення чинників, що впливають на оперативну обстановку, їхнього позитивного і негативного впливу; розробка математичної моделі оперативної обстановки; отримання вихідних даних для прогнозу; розробка альтернатив розвитку оперативно-розшукової ситуації залежно від вибраної моделі організації оперативно-розшукової діяльності; формування узагальнювального прогнозу.

Зазначено, що кримінологічний аналіз є діяльністю співробітників правоохоронних органів, яка охоплює використання інтелектуального програмного забезпечення та системного підходу для збору відповідної інформації. Він передбачає аналітичне вивчення характеристик і тенденцій з метою встановлення взаємозв'язків між фактами, подіями, явищами, суб'єктами та об'єктами, а також оптимізації управління правоохоронними органами на державному й територіальному рівнях і під час вирішення конкретних завдань протидії злочинності.

Наголошено, що проблема вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу є багатогранною. У законодавстві та науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення та їхньої класифікації. Питання взаємодії суб'єктів, що виконують різні функції, також залишається нерегульованим. Практика потребує

розробки та законодавчого закріплення засобів інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічного аналізу, що відповідають характеру сучасної злочинності.

На підставі аналізу сучасних підходів провідних європейських країн до протидії злочинності визначено, що основним елементом цієї діяльності є не державна репресія за скоєне кримінальне правопорушення, а розширення участі приватного сектору, зокрема громадськості в усіх її проявах. Така концепція, по-перше, базується на загальноєвропейських нормативних основах протидії злочинності; по-друге, відповідає критерію економічної доцільності, оскільки сприяє економії державних витрат на запобіжну діяльність через використання безкоштовної допомоги громадськості; по-третє, відповідає вимогам сучасності, які характеризуються гуманізацією кримінальних покарань і розширенням суб'єктів запобіжної діяльності.

Доведено, що багатопланова статистика є важливим інструментом для розуміння й аналізу злочинності. Вона дає змогу детально оцінити різні аспекти кримінально протиправної діяльності та виявити тенденції в злочинності.

На підставі загального огляду суб'єктів, що займаються протидією злочинності, продемонстровано різноманітність їхніх функцій та обов'язків у забезпеченні прав і свобод людини, а також захисту інтересів суспільства й держави від злочинних посягань. Ці суб'єкти виконують завдання, які визначаються нормативно-правовими актами, і використовують відповідні форми й методи для досягнення своїх цілей.

Наголошено, що вивчення та впровадження позитивного досвіду реформування правоохоронних органів у західних країнах є критично важливим для України в контексті її європейської інтеграції. Західні країни демонструють ефективні моделі реформування правоохоронних органів, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Це охоплює реорганізацію структур, впровадження нових стандартів та процедур і підвищення прозорості. Реформи, які передбачають зміни в законодавстві, можуть покращити правозастосування та забезпечити належний захист прав громадян.

Ключові слова: кримінологічний аналіз, протидія, механізм, злочинність, засади, інформаційно-аналітичне забезпечення, методи, методологія, зарубіжний досвід, взаємодія.

SUMMARY

Zabarnyi M. M. Theoretical and applied principles of criminological analysis in the mechanism of combating crime in Ukraine. – The manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences in the specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – State Tax University, Irpin, 2025.

The thesis emphasises that the main aspects of the formation of the methodology of criminological research today are general methodological principles, which include objectivity, systematicity, historicism, and specific methods of criminology: empirical methods (sociological surveys, interviews, observation, analysis of statistical data) and theoretical methods (modelling, literature analysis, comparative analysis). Changes in crime require constant updating and adaptation of criminological approaches. Modern criminal offences often have more complex forms and require new strategies to counteract and investigate them. Therefore, the development of criminology is critical for the effective fight against crime.

The author argues that the formation and development of digital criminology involves basic and applied research in the following key areas:

1) Increasing the effectiveness of crime prevention in the context of digitalisation: development of new methods and strategies for crime prevention in the light of digital changes; study of the impact of digital technologies on crime patterns and development of appropriate measures.

2) Formation and use of criminological information databases: creation and maintenance of up-to-date databases for collecting, storing and processing criminological information; analysis of this data using digital technologies to predict crime trends and identify new criminogenic factors.

3) Analysis of criminological information based on digital technologies: the use of analytical tools to process large amounts of data to identify patterns and trends; application of machine learning and artificial intelligence methods to improve crime forecasting.

4) Ensuring the rights of citizens in the digital society: development and implementation of standards and norms for the protection of personal data and privacy in the digital environment; studying the impact of new technologies on the rights and freedoms of citizens, as well as developing mechanisms for their protection.

5) Involvement of the public in crime prevention in the context of the development of the Internet: development of strategies for integrating the public into the crime prevention process through digital platforms; study of effective ways of communication and cooperation with the public to improve the level of security in the digital environment.

The author investigates the correlation between criminological analysis of crime and criminal analysis, which is a constant object of research by leading criminologists both in our country and abroad. It is indicated that criminological analysis of crime is a research procedure which consists in identifying, collecting, describing, explaining, and evaluating criminological information on the status and other indicators of crime, as well as the processes and phenomena which determine it and are factors of obstruction.

The author argues that the causes of criminal activity can be grouped into two main groups – hereditary factors and environmental factors. At the dawn of criminological science, the causes of criminal activity were sought exclusively in the bowels of the person himself. It was believed that the propensity to commit crimes could be measured, for example, in accordance with the mental state of parents. Over time, in the process of

accumulating scientific knowledge about the determinants of human behaviour, there was an understanding that the influence of the environment cannot be ignored in the process of studying the mechanism of criminal behaviour. Thus, family, social status, level of education, micro- and macro-social environment, etc. are the most important determinants of behavioural reactions that should be taken into account along with the identified hereditary and personality characteristics.

It is determined that the system of criminological analysis of crime can be viewed from two aspects: substantive and organisational. In the substantive aspect, it consists of two parts: methodological and substantive. In the organisational aspect, the system of criminological analysis of crime is a set of interrelated procedures, the phased implementation of which ensures the completeness, comprehensiveness and objectivity of the analysis results. It consists of several structural and functional blocks, each of which is logically linked to the others and has a clearly defined purpose, and is a predefined and conceptually grounded set of necessary organisational and methodological operations. Criminologists usually agree on the main stages of criminological analysis, which include: a) justification of the need for criminological analysis of crime, identification and study of the relevant criminological problem; b) setting a research task taking into account the identified problem; c) formulation of reasonable hypotheses; d) planning of the analysis procedure, drawing up a plan and conducting preliminary calculation procedures; e) collection, processing, generalisation and evaluation of criminological information; f) formulation of conclusions.

The author distinguishes a typical formalised algorithm of operational and investigative forecasting as a component of criminological analysis. This algorithm should include the following stages: determination of the purpose and objectives of the forecast; analysis of the results of operational and investigative monitoring, identification of negative and positive factors affecting the operational situation; systematisation and verification of information using alternative sources (mass media, governmental and public institutions, public opinion polls, sociological monitoring) and analysis of the collected data; assessment of the operational situation at a specific object of operational attention and in the State as a whole (depending on the hierarchical level of the operational unit) in terms of crime prevention; identification of factors affecting the operational situation, their positive and negative impact; development of a mathematical model of the operational situation; obtaining initial data for forecasting; development of alternatives to the development of the operational and investigative situation depending on the chosen model of organisation of operational and investigative activities; formation of a generalised forecast.

It is noted that criminological analysis is an activity of law enforcement officers which includes the use of intelligent software and a systematic approach to collect relevant information. It involves an analytical study of characteristics and trends with a view to establishing relationships between facts, events, phenomena, subjects and objects, and also

to optimising law enforcement management at the State and territorial levels and in solving specific crime counteraction tasks.

The author emphasises that the problem of improving information and analytical support for criminological analysis is multifaceted. In legislation and scientific literature, there is no single approach to defining the means of information and analytical support and their classification. The issue of interaction between entities performing different functions also remains unregulated. Practice requires the development and legislative consolidation of the means of information and analytical support for criminological analysis which correspond to the nature of modern crime.

Based on the analysis of modern approaches of the leading European countries to combating crime, the author determines that the main element of this activity is not the state repression of a criminal offence, but the expansion of participation of the private sector, in particular the public in all its manifestations. This concept, firstly, is based on the pan-European regulatory framework for combating crime; secondly, it meets the criterion of economic feasibility, as it helps to save public expenditures on prevention activities through the use of free public assistance; and thirdly, it meets the requirements of modernity, which are characterised by the humanisation of criminal punishment and the expansion of subjects of prevention activities.

It is proved that multidimensional statistics is an important tool for understanding and analysing crime. It allows for a detailed assessment of various aspects of criminal activity and identification of crime trends.

Based on a general overview of the actors involved in combating crime, the article demonstrates the diversity of their functions and responsibilities in ensuring human rights and freedoms, as well as protecting the interests of society and the state from criminal encroachments. These actors perform tasks defined by legal acts and use appropriate forms and methods to achieve their goals.

It is emphasised that studying and implementing the positive experience of law enforcement reform in Western countries is critically important for Ukraine in the context of its European integration. Western countries demonstrate effective models of law enforcement reform that can be adapted to Ukrainian realities. This includes reorganising structures, introducing new standards and procedures, and increasing transparency. Reforms involving changes in legislation can improve law enforcement and ensure adequate protection of citizens' rights.

Keywords: criminological analysis, counteraction, mechanism, crime, principles, information and analytical support, methods, methodology, foreign experience, interaction.